

Міністерство освіти та науки України  
Державний заклад «Південноукраїнський національний  
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Історико-філологічний факультет  
Кафедра української та зарубіжної літератур



**Літературна творчість Григорія Сковороди й сучасність  
(до 300-річчя від дня народження)**

Збірник наукових статей

Одеса  
2022

УДК 821.161.2.09

Рекомендовано до друку Вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (протокол № 4 від 27 жовтня 2022 року)

#### **Редакційна колегія**

**Бандура Т. Й.**, кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор

**Авксентьєва Г. А.**, кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор

**Боева Е. В.**, кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор

#### **Рецензенти**

**Шевченко Т. М.** – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та компаративістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

**Коваленко О. А.** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та іноземної мов Одеського державного аграрного університету

Літературна творчість Григорія Сковороди й сучасність (до 300-річчя від дня народження) : збірн. наук. статей. Одеса : Університет Ушинського, 2022. 218 с.

© Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2022

*Тетяна Кльован,  
магістрант  
історико-філологічного факультету  
Університету Ушинського  
Науковий керівник – к. ф. н., доцент  
Авксентьєва Г. А.*

## **ХРОНОТОП У РОМАНІ Ю. ЯНОВСЬКОГО «МАЙСТЕР КОРАБЛЯ»**

**Постановка проблеми.** Юрій Яновський увійшов в українську літературу як новатор, експериментатор, неординарний новеліст та романіст, митець, що прагнув оновити рідне мистецтво. Це поет, прозаїк, драматург, публіцист. На думку літературознавця Марини Кузьменко, письменник дебютував як поет, залишився поетом «... і в реальному житті, і в усіх видах і жанрах мистецтва. Навіть тоді, коли писав новели та оповідання, опубліковані кількома виданнями..., і коли писав кіносценарії, працюючи на посаді головного редактора Одеської кіностудії. Поет у Яновському не вмер і тоді, коли митець захопився театром і написав сім п'єс, і коли створював свої романи...» [3, 442]. Творча спадщина Юрія Яновського кількісно доволі невелика: сімдесят новел, які увійшли до збірок «Мамутові бивні», «Кров землі», «Київські оповідання», поетична збірка «Прекрасна Ут», повість «Байгород», сім драматичних творів (виділяються серед них «Дума про Британку», «Дочка прокурора»), чотири романи («Майстер корабля», «Чотири шаблі», «Вершники», «Жива вода»). З різножанрової спадщини письменника-модерніста зупинимо нашу увагу на його першому романі – «Майстер корабля».

Актуальність дослідження полягає в необхідності вивчення творчості Юрія Яновського під кутом зору поетикальних складових, оскільки в романі «Майстер корабля» зруйновано традиційні канони романної форми, написання твору відзначається індивідуально-авторськими стильовими пошуками, новаційними підходами до хронотопу.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Роман Юрія Яновського «Майстер корабля» як епохальне явище в духовному світі України, після розгрому вульгарно-соціологічною критикою у тридцяті – п'ятдесяті роки та періодом замовчування у сімдесятих – восьмидесятих роках, здобув на зламі ХХ і ХХІ століть нове життя в літературознавстві, що обумовило фаховий інтерес до нього. Заглиблюючись у поетику тексту твору, дослідники прагнуть розкодувати його прихований за «мистецьким дискурсом», «мистецькими алюзіями» зміст, концептуальність проблематики, пізнати сутність авторського типу творчості. Однією із значущих у романі є авторська концепція культури нації, що в контексті твору набула статусу філософії. Вона стала головною причиною обвинувачень на адресу письменника відразу після виходу роману у світ та його багатолітнього замовчування. На зазначеній проблемі акцентували увагу усі літературознавці, що досліджували роман «Майстер корабля».

Творчість Юрія Яновського, його жанрово-стильові пошуки, новаторство на письменницькій ниві не лишилися поза увагою літературних критиків. Серед багатьох досліджень вирізняються праці Олега Бабишкіна, Миколи Бажана, Мирослави Гнатюк, Миколи Зерова, Григорія Зленка, Олега Килимника, Володимира Панченка, Миколи Пашенка, Степана Плачинди, Івана Семенчука, Анатолія Тростянецького, Павла Филиповича та багатьох інших. Традиційно аналізувалися науковцями роман «Вершники» та новели, у дев'яності роки відбувається активне звернення до текстів романів «Чотири шаблі» та «Майстер корабля», про які можна знайти дуже багато різноманітних критичних статей.

До сторіччя від дня народження Юрія Яновського Володимир Панченко упорядкував книгу «Патетичний фрегат: роман Юрія Яновського «Майстер корабля» як літературна містифікація», в якій представлено інтерпретацію роману сучасниками митця, а також рецепція роману у незалежній Україні.

Про жанрові та стильові особливості роману «Майстер корабля» писали Віра Агеєва, Микола Зерова, Володимир Панченко, але у статтях не приділялося належної уваги саме хронотопу роману «Майстер корабля». У цьому й полягає наукова новизна даної розвідки.

**Метою нашої статті** є дослідження хронотопу роману Юрія Яновського «Майстер корабля».

**Виклад основного матеріалу.** Перший роман Юрія Яновського «Майстер корабля» вийшов друком у 1928 році. Це був плідний рік для української новітньої романістики, майже водночас у різних видавництвах виходить друком цілий ряд знакових романів: Валер'яна Підмогильного «Місто», Георгія Епіка «Без ґрунту», Віктора Петрова-Домонтовича «Дівчина з ведмедиком», Євгена Плужника «Недуга», Антоненка-Давидовича «Смерть», Юрія Смолича «Фальшива Мельпомена», Гео Шкурупія «Двері в день» та ін. Науковець Володимир Панченко підкреслював: «Принаймні половина творів із цього переліку залишилася. Більше того, виявилось, що з плином часу такі романи, як «Місто», «Дівчина з ведмедиком», «Смерть», «Майстер корабля», вийшовши з тіні соцреалістичних епопей, помолодшали» [5, 5]. Надзвичайно важливим було і те, що всі згадані романи орієнтувалися на нову, модерну, переважно міську тематику, на цілком відмінний тип героя. Сентиментальні правдошукачі нарешті перестали цікавити українську белетристику. Літературознавець Володимир Панченко наголошував на новаторській складовій зазначених текстів, що привертає постійну увагу сучасних дослідників [5, 6]. Тому не випадковим є наше звернення до роману Юрія Яновського «Майстер корабля».

Робота над романом «Майстер корабля» розпочалася 27 листопада 1927 року. Цей роман увібрав досвід Ю. Яновського-кінематографіста і дивовижну любов його до моря. Автор у романі постійно пояснює своє захоплення морем тим, що кожна дорога на морі нова й неповторна. «Майстер корабля» став для двадцятип'ятирічного автора саме такою новою дорогою, яка

привела його в українську романістику. Роман був написаний дуже швидко, на одному подиху [2, 165]. Робота тривала впродовж декількох місяців. Авторські нотатки свідчать про наполегливу роботу над текстом, про труднощі у виборі назви.

У першому романі Юрія Яновського парадоксально поєднано авангардистське прагнення зруйнувати традиційну романну форму, деструкцію зображальних прийомів і засобів – з ліризацією оповіді, романтичною суб'єктивністю й навіть сповідальністю. «Зробленість» тексту по-формалістськи демонструється читачеві. Юрій Яновський постійно шукав будь-яких формальних можливостей уникнути влади традиційного жанрового канону, зруйнувати його рамки. У романі «Майстер корабля» автор здійснює стилізацію під кіномемуари. А розповідь про двадцять років з відстані нібито в півстоліття дозволяє активно використовувати різноманітні засоби іронії поруч з патетикою. Поєднання патетики з іронією у творі бездоганна [1, 302].

У спогадах То-Ма-Кі, що є основою тексту роману, йдеться про народження нового мистецтва в Україні - мистецтва кіно. Режисер Сев працює над сценарієм, будується корабель для зйомок фільму. Відроджується Тайях поруч із талановитими, вродливими друзями Севом та То-Ма-Кі, які у стосунках з нею обирають роль лицарів, прагнучи допомогти їй відчувати себе вільною й чистою, не згадувати гріхів минулого, розчарувань.

Поетикальну складову аналізованого твору визначають елементи автобіографізму. Розповідь про То-Ма-Кі в його історичній ретроспективі – це розповідь про автора – Юрія Яновського. У цьому відразу переконаємося, коли читаємо: «До кінофабрики я приїхав молодий і простий, як солдат з булавою маршала в ранці» [6, 23]. Юрій Яновський згадував про себе, про Чорне море і місто Одесу, в які він залюблений і не приховував свого захвату від читача.

З висоти сімдесятих років двадцятого століття сивоголовий ветеран українського кіно осмислює пройдений шлях: «Дозвольте мені бути

досвідченішим за вас, мій шановний. Ви бачите, мені однаково приємно говорити про кіно, про «Білу Пустелю», про мою юність і старість, про справи інтимні і справи громадські» [6, 22].

Характеристику хронотопу варто розпочати з часових параметрів. На перший погляд основна дія роману (процес написання мемуарів) триває недовго. В останньому, дев'ятнадцятому, розділі роману є чітка вказівка, скільки триває робота над мемуарами: «Сиве волосся до чогось зобов'язує. Я виконав це зобов'язання. Осінь і зиму я сидів біля моєї кани, пригадуючи минуле. Тепер вже літо. Кани немає потреби топити. Майк і Генрі одвідали мене на зломних точках мемуарів: коли осінь зустрічається вночі з зимою і коли весна переборює зиму» [6, 174]. Дія твору триває від осені до літа, тобто не повний календарний рік. У процесі роботи над мемуарами То-Ма-Кі виділяє «зломні точки», тобто рубіжні моменти. Але, лише, на перший погляд, усе так чітко і просто. Художній час має здатність ущільнюватися або затягуватися. А Юрій Яновський з часом експериментує: розповідь про двадцять років автор здійснює у той самий час, умовно проектуючи дію на півстоліття вперед. Молодий Ю. Яновський, пишучи про роботу на Одеській кінофабриці, уявляє себе людиною похилого віку, знаним майстром кіномистецтва.

Що ж до топосів, то основними є топоси міста і моря. З перших рядків спогадів То-Ма-Кі помітна радість персонажа від зустрічі з містом на березі моря: «Я, підскакуючи, ходив по місту, дивувався на море й забивав голову різною романтикою. Я, наприклад, уявляв себе представником громадськості, і громадськість я малював Фемідою з терезами в руках» [6, 23]. Далі простежуємо сприйняття героєм урбаністичного пейзажу, у якому навіть дерев немає: «Оселився я в готелі. Це – великий досить будинок, розподілений поверхами, коридорами, стінами й дверима на окремі кімнати. Будинок стоїть на розі людної вулиці і прекрасно резонує звуки» [6, 23]. Доволі традиційний міський галасливий пейзаж передається через образ звуків, що резонують.

Далі ланцюжок асоціацій, розгортаючись в уяві наратора, підтверджує шкідливість міського галасу для мозку людини. То-Ма-Кі наводить цікаве бачення урбаністичного простору, де є будинки і бульвари, і відсутня будь-яка рослинність: «А нам, щоб побачити дерево, доводилось трамваєм їхати далеко за місто. Щоб понюхати квітку – треба було виростити її в кімнаті. Довгі вулиці розрослися в ширину – ними прийшов до міста степ і зустрівся з морем» [6, 23]. Юнак, що виріс серед природи, вражений її відсутністю у місті. А в останній фразі, наведеного епізоду, простежуємо поєднання трьох символічних топосів: місто, море, степ.

У місті То-Ма-Кі знаходить ту його частину, що була безлюдною: «Мене приваблював порт. У його порожнечі й пустельному вигляді я бачив мовчазне змагання двох світів» [6, 24]. Порт був пусткою через повоєнну блокаду та ізоляцію.

Аналізований твір Ю. Яновського у жанровому відношенні вважають першим в українській літературі мариністичним романом. До «Майстра корабля» зображував морську стихію у новелі «На камені» М. Коцюбинський. А у І. Нечуя-Левицького «Микола Джеря» образ моря є елементом реалістичного пейзажу [4, 293].

Домінуючим пейзажним образом у романі є море. Сповнена небезпек просторова точка багатьох епізодів, одиссеї ряду героїв і символ джерела життя, волі. Таке прочитання образу простежується в експозиційному авторському вірші «Присвята», який можна розглядати як своєрідний авторський епіграф до теми море - воля – безмежність:

Високо в небо соколи літали!  
Далеко в море гості запливали  
І парус парус парус доганяв.  
Надувши груди білі, йшли фрегати.  
Над морем місяць уставав солдатом  
І просторінь шляхів охороняв [6, 13].



У поезії образи вітрильника, паруса як символи руху, волі, простору, органічно введені в систему міфологем море, місяць, шлях, започатковують вираження прагнень персонажів до світла, краси, волі, що особливо відчутно при зіставленні з «Піснею капітана», яка наведена в листі сина оповідача.

У «Майстрі корабля» автор створює доволі сильний ефект «шуму і рокоту» моря, яке дихає тут гіркою сіллю, морською травою і йодом, кличе в «заобрійну синь», збурюючи ліричну душу Редактора, який зізнається: «Я ніколи не любив ходити по дорогах. Тому я й люблю море, що на ньому кожна дорога нова і кожне місце – дорога» [6, 40]. Через образ морської стихії випробовуються персонажі твору: Директор, що був матросом на крейсері «Ісмет», Богдан, хазяїн трамбака, для якого «батьківщина – море». У композиційну структуру роману «Майстер корабля» введено автором чисельні фрагменти розповідей Богдана та Директора про морські пригоди, в яких конкретизується та розширюється топос моря до безмежних просторів світового океану.

У романі доволі багато екзотики, яка окреслена такими топосами, як: далекі острови Пао та Ява, озеро Комо, міста Генуя та Мілан.

**Висновки.** Хронотоп роману Юрія Яновського «Майстер корабля» відзначається ускладненою структурою. Особливо це стосується часових параметрів тексту, коли розповідь про двадцять років здійснюється у ті ж самі двадцять років, але відбувається художня проекція на відстань нібито в півстоліття. В аналізованому романі чітко окреслюються два домінуючі топоси: міста і моря.

### Література

1. Агеєва В. Романний експеримент Юрія Яновського. *Патетичний фрегат: роман Юрія Яновського «Майстер корабля» як літературна мистифікація / упор. В. Панченко.* Київ : Факт, 2002. С. 301 - 310.
2. Ковалів Ю. Юрій Яновський. *Історія української літератури кінець ХІХ – поч. ХХІ ст. : підручник: у 10 т.* Київ, 2017. Т. 5. С. 165 - 197.

3. Кузьменко М. Юрій Яновський. *Історія української літератури ХХ – поч. ХХІ ст. : навч. посіб. : у 3 т. / за ред. В. І. Кузьменка. Київ, 2013. Т. 1. С. 442 – 450.*
4. Панченко В. «Книга легка і життєжадібна». *Патетичний фрегат: роман Юрія Яновського «Майстер корабля» як літературна мистифікація / упор. В. Панченко. Київ : Факт, 2002. С. 287 - 300.*
5. Панченко В. Пролог. *Патетичний фрегат: роман Юрія Яновського «Майстер корабля» як літературна мистифікація / упор. В. Панченко. Київ : Факт, 2002. С. 5 - 10.*
6. Яновський Ю. Майстер корабля. *Патетичний фрегат: роман Юрія Яновського «Майстер корабля» як літературна мистифікація / упор. В. Панченко. Київ : Факт, 2002. С. 11 - 176.*